

Filozofie pro děti jako cesta k rozvoji myšlení i kultivaci osobnosti

Philosophy for Children as a Way to Cognitive Development and Personality Cultivation

Eva Svobodová - Alena Váchová

Resume

The paper covers the theme philosophy for children as a development instrumentality of critical thinking and prosocial feeling of children. It shows possibilities of philosophizing with preschool children, which is based on children transfer into the problematic situation which solves philosophic problem and proper formulation of questions, which should incite cogitation, thinking and production more potential solutions.

The paper presents practical example of methodical process of philosophizing with preschool children about friendship. It is possible to use verbal, art, music or dramatic activities. Literature for children offers a lot of inspiration.

Resumé

Příspěvek referuje o filozofii pro děti jako prostředku rozvíjení kritického myšlení a prosociálního citění dětí. Ukazuje možnosti filozofování s dětmi předškolního věku, jehož podstatou je jejich přenesení do problémové situace, která řeší filozofický problém, a správná formulace otázek, které by měly provokovat k přemýšlení, úvaze a k produkci většího množství možných řešení. Příspěvek uvádí praktický příklad metodického postupu filozofování s předškolními dětmi na téma kamarádství. Využívat lze nejen slovních, ale i výtvarných, hudebních nebo dramatických činností. Inspirativní je literatura pro děti.

Key words: philosophy, preschool age, critical thinking, discussion, prosocial cultivation

Klíčová slova: filozofie, předškolní věk, kritické myšlení, diskuze, prosociální rozvoj

Úvod

Být pedagogem je úděl znamenající cestu. Učitel se nemůže zastavit, musí stále jít a vnímat všemi smysly, hledat, setkávat se, žasnout, experimentovat, věřit, doufat, radovat se i smutnit. Zastavení je smrt – konec pedagoga. Ten dnešní na své cestě může svou tvořivost uplatnit bez omezení. Ověřuje poznatky ze studia, zkušenosti kolegů, rozhlíží se po světě. Tak jsme my, obě bývalé učitelky mateřské školy, dnes vysokoškolské pedagožky, potkaly při svém profesním objevování filozofii pro děti, která je přístupná i těm předškolním. Cesta k ní ale nebyla přímá a zatím jsme na jejím začátku.

Změna přístupu k diskuzi s dětmi

Když jedna z nás téměř před třiceti léty nastoupila jako začínající učitelka do mateřské školy, radila jí zkušená kolegyně: „Hlavně si dobře rozmysli otázky, které dětem kladeš. Snaž se, aby na ně nemohly odpovědět jinak, než „ano“ nebo „ne“. Položíš-li otázku, ve které se mohou rozpovídat, tak je nezastavíš. Když se třeba zeptáš, co dělaly včera doma, budou povídat a povídat...“. Třicet šest dětí ve třídě a program zaměřený na výkon nebyly vhodným podhoubím pro diskuzi s dětmi. A už vůbec ne pro společné řešení problémů, přemýšlení a filozofování. Dnes naopak hledáme cesty, jak děti k těmto aktivitám motivovat. Nechceme jim předkládat hotové poznatky, o kterých se nemá pochybovat, ale umožnit jim jejich objevování, zkoumání a ověřování.

Současné děti určitě mají mnohem více informací a zkušeností, než jsme měli v jejich věku my, generace jejich rodičů a prarodičů. Do jaké míry je to přínosné, ukáže až čas. Jisté však je, že informační boom, který se na děti hrne z masmédií a internetu, nelze zastavit. Ale mít informace a umět je zužitkovat tak, aby byly ve prospěch jedince a společnosti, to jsou dvě rozlišné entity, které nemusí být na sobě závislé. Mostem mezi nimi může být schopnost tvořivě a kriticky myslet a mít položeny základy prosociálního vnímání světa. Jedním ze způsobů, jak tento most budovat a upevňovat, může být společné filozofování s dětmi.

Charakteristika filozofie pro děti

Filozofie pro děti se zjevila v pedagogickém světě jako nová forma vzdělávání v sedmdesátých letech minulého století. Jejím otcem je Mathew Lipman, americký filozof a propagátor filozofování s dětmi od raného věku. Podle Lipmana by filozofie měla být samostatným školním předmětem od školy mateřské až po střední školy. Jejím cílem by mělo být učit děti logicky usuzovat, kriticky myslet, naslouchat druhým, verbálně se vyjadřovat, ale také rozvíjet jejich morální vlastnosti. Filozofie pro děti by v žádném případě neměla být učením o moudrých myšlenkách starých filozofů, ale živým dialogem, ve kterém si děti samy kladou otázky a pod facilitujícím vedením pedagoga si na ně odpovídají. Mathew Lipman vytvořil sérii motivačních příběhů pro děti od předškolního do pubertálního věku, ve kterých vystupují děti stejné věkové skupiny, s jakou chceme pracovat, a řeší určitý filozofický problém s morálním nábojem. Děti ve třídě jim s řešením pomáhají a formou diskuze dospívají k určitým závěrům.

S Lipmanovou filozofií jsme se seznámily jako učitelky pedagogické fakulty v rámci kurzů pořádaných propagátorem filozofie pro děti na Teologické fakultě JČU v Českých Budějovicích Petrem Baumanem. Jeho metody jsme vyzkoušeli spolu se studenty oboru učitelství pro mateřské školy v rámci výuky i v hodinách souvislé praxe v mateřské škole a zdály se nám být výborné pro vedení diskuze v kruhu vysokoškoláků, ale pro předškolní děti příliš náročné a pasivní. Poté jsme se setkaly s švýcarskou pedagožkou Evou Zoller, která má propracovanou metodiku umožňující aktivnější zapojení dítěte do procesu filozofického hledání. Její metodiku lze velmi dobře propojit s metodami dramatické výchovy, které i ona občas zařazuje do svých lekcí. Eva Zoller pracuje především s literaturou pro děti s filozofickým podtextem, o kterou ve švýcarských nakladatelstvích není nouze. Publikace jsou vlastně už vytvářené se záměrem postavit před děti některý z filozofických problémů – přátelství, pravdu, štěstí, čas, odlišnost a dokonce i smrt. Výraznější než text je v knize ilustrace, která velmi dobře vyjadřuje emoce, má schopnost hluboce zaujmout a přenést dítě do problémové situace. Provokuje k uvažování o ní a může v něm i pomoci. Přestože některá řešení naznačí, vždy nechává otevřený prostor pro fantazii dětí.

U naší literatury pro předškolní věk tradičně sice vystupuje do popředí dějová stránka, ale kvalitní literatura současně skrývá i otázky k přemýšlení. Kdo ví, co hledá, zpravidla najde, a tak postupně objevujeme možnosti využití knih Daisy Mrázkové, Mileny Lukešové, Ondřeje Sekory, Josefa Bruknera a dalších. Nacházíme podněty v hudebních i výtvarných dílech, v reálných životních situacích. Učíme se vhodně formulovat otázky, které by měly vystihnout podstatu problému, provokovat k přemýšlení a produkci většího množství možných řešení. Zpravidla tedy pokládáme takové, na které nelze odpovědět ano - ne, ale otázky otevřené. Využívat lze nejen slovních, ale i třeba výtvarných, hudebních nebo dramatických odpovědí.

Pro seznámení s filozofickou cestou Evy Zoller jsme se rozhodly nabídnout vlastní ukázkou aplikace jejího metodického postupu do podmínek české mateřské školy s českými prostředky. Lekce vznikla se záměrem vést děti ke kamarádkým vztahům ve třídě a současně rozvíjet myšlení a vyjadřovací schopnosti dětí. Neprobíhá v jedné řízené činnosti, ale je součástí nejrůznějších pro děti zajímavých aktivit, které se prolínají nejméně

v několikadenním integrovaném celku. Metodický postup Evy Zoller je v příkladě uveden kurzívou.

Praktická ukázka metodického postupu

1. Položíme filozofickou otázku, na kterou budeme hledat společně odpověď. Naše otázka zní: **Proč vlastně mají děti (lidé) kamarády?**

Současně s otázkou si připravíme podotázky, doplňující a upřesňující hlavní otázku:

- Znáš nějaké kamarády z večerníčků?
- Jak by se zachovali večerníkoví kamarádi v určitých situacích?
- Co to znamená zradit kamaráda?
- Jak by to dopadlo v konkrétních situacích, kdyby došlo ke zradě?
- Co to znamená odpustit kamarádovi?
- Co to znamená být opravdový kamarád? Chovat se jako ...aj.

2. Vyzveme děti k využití vlastní zkušenosti (evokujeme zkušenost dětí)

- Máš nějakého opravdového kamaráda? Jak se k sobě chováme?
- Jak se cítím, když se hádám? Co dělám, když se chci zbavit vzteku? Co se dá udělat, aby to ostatním neublížilo?
- Už tě někdy někdo zradil?
- Odpustil jsi mu? Proč ano – proč ne...

3. Upozorňujeme na mezivýsledky, nehodnotíme, pozitivně přijímáme názory dětí

To je zajímavá zkušenost... To se může stát... Možná někdo zažil něco podobného... atd.

4. Zkoumáme pojmy

- Co to znamená zradit někoho? Co cítíme, když nás někdo zradí?
- Co to znamená udělat někomu radost? Co cítí ten, komu jsem udělal radost? Co cítím já, když někomu udělám radost?

5. Tvoříme hypotézy a společně je ověřujeme

- Kamarád mi může pomoci – hrajeme vysvobozovací honičku
- Bez přátel by nebyla legrace – zkusíme vyprávět vtip, když nás nikdo neposlouchá...
- Sám nemám takovou sílu, jako když mi pomůžou kamarádi – zkusíme se přetahovat s učitelkou atd.

6. Obracíme se do literatury k hledání paralel – Potkali se u Kolína, Paleček a jeho kamarádi, atd.

7. Není nutné, aby z našeho filozofování vyšla moudrá poučka, důležitý je proces, který si děti zažijí – na závěr se můžeme, ale nemusíme vrátit k původně položené otázce. Pokud jsme se ji pokusili zodpovědět již v začátku, můžeme to zkusit udělat znovu. Určitě nenajdeme pouze jednu odpověď. Bude jich mnoho a je důležité, aby byly všechny skupinou přijaté. Odměnou pro pedagoga je, jsou-li odpovědi dětí hlubší a přesněji formulované, než byly při prvním pokusu o její zodpovězení.

Použité prostředky:

Komunitní kruh, popř. diskusní kruh: slovo si předáváme spolu s míčem, bambulí či jiným předmětem, který je možné posílat, házet či kutálet v kruhu.

Hra s pexesem: každé dítě dostane kartu s obrázkem jednoho z dvojice večerníčkových kamarádů, má za úkol najít druhého kamaráda, neprozradit dětem, koho představují a pak společně vymyslet hádanku (verbální nebo pantomimickou) pro ostatní, podle které poznáme, kdo jsou (může poradit učitelka)

Dramatická improvizace: Improvizovaně řešíme situace, ve kterých někdo potřebuje pomoc kamaráda. Využít můžeme následujících námětů:

a) Učitelka v roli Křemílka sedí smutně na zemi (na hlavě má čepičku jako znak). „Achich, ach. Zasadil jsem si semínko, a ono neroste a neroste. Jsem z toho celý smutný a nevím, co

- mám dělat.“ Kdo z dětí má nápad, může si obléci druhou čepičku a předvést, co by mohl udělat Vochomůrka.
- b) Učitelka je Malý medvěd z Pojd'te, pane, budeme si hrát. Dala Velkému své bonbóny a teď je smutná, že nemá nic. „Pane, já vám dal všechny svoje bonbóny, abyste měl radost. A teď byste měl udělat radost vy mně, víte?“ Na zemi leží krabička s bonbóny. Kdo chce být Velkým medvědem a ví, jak udělat Malému radost, může to zkusit.
- c) Jak by to vypadalo, kdyby Velký Malého zradil?
- d) Ozřejmit si můžeme i pojem odpuštění. Tentokrát si učitelka zahraje Velkého a řekne nešťastně: „Ale když já už všechny bonbóny snědl. Myslel jsem si, že už je, pane, nechcete. Co teď budu dělat?“ A kdo z dětí chce, může vstoupit do role Malého a zareagovat, podle vlastního uvážení. Dojde-li od některého dítěte k odpuštění, pojmenujeme je a můžeme se s ním dále zabývat.
- e) Pantomimicky vyjadřujeme emoce. Např. Jak se cítil Velký, když mu Malý odpustil?
- f) Pro náměty na improvizaci můžeme sáhnout i do běžného života: Jak můžeme udělat radost mamince? Jak paní učitelce nebo paní školnici?
- Hádky: Může je dávat učitelka i děti. Popisujeme kamaráda z večerníčku, hádáme, jak by se asi zachoval v určité situaci (Co asi udělá? Co by mohl udělat? Co bys udělal ty na jeho místě? Co se malému medvědovi nelíbí? Co si asi myslel? A co ten druhý?), hledáme uschovaný předmět vztahující se k tématu (např. Vochomůrkovu čepičku), hádáme, které postavě patří atd.
- Fantazírování: Hledáme odpověď na otázku Co by se stalo, kdyby... (nebyli na světě žádní kamarádi..., všichni lidé byli kamarádi..., se nám kamarád odstěhoval, ztratil...).
- Pohybové aktivity: Přetahování lanem, vysvobozování honička, slepovaná (učitelka říká části těla, kterými se mají děti slepit k sobě, může zadat úkol, že slepení mají dojít k oknu pod.) , masírování kamaráda, cvičení ve dvojici
- Experimenty: Vyprávím a všichni mají zacpané uši. Jak mi bylo?
- Evokace: Vzpomínáme a hledáme vlastní zkušenosti. Kdo chce, může se o ně podělit s ostatními.
- Práce s literaturou: Báseň Františka Hrubína Paleček jeho kamarádi, epizoda z filmu Potkali se u Kolína aj.
- Rituály: Společně se zdravíme, zahajujeme nějakou činnost...
- Výtvarné aktivity: Kreslíme kamaráda, experimentujeme s barvou (jakou barvu má přátelství?), kreslíme jednou tužkou ve dvojici, „zdobíme“kamaráda, výtvarně vyjadřujeme odpověď na filozofickou otázku...
- Hudební aktivity: Poznáváme kamaráda po hlase, zpíváme kamarádkou písničku, zpíváme kamarádovi ukolébavku, povídáme si prostřednictvím hudebních nástrojů, vysvobodíme ho jedním z nich, dramatizujeme písničku, hledáme kamaráda podle hlasu, zvuku nástroje. Jdeme na procházku a zpíváme si, než skončí písnička, sejdeme se opět s kamarádem na stejném místě. ...

Závěr

Eva Zoller nazývá svůj metodický postup spíše než filozofie pro děti filozofováním s dětmi. Nepřipravujeme totiž dětem filozofickou rozpravu, ale společně se vydáváme na objevnou cestu za poznáním věcí mnohdy zdánlivě prostých a obyčejných. Metodika Evy Zoller je jako stvořená pro práci ve smyslu Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání. V úvodu položená filozofická otázka nám přináší téma, na kterém si stavíme pomocí pedagogických metod a činností dětí tematický celek, směřující k objasnění a prozkoumání položené otázky. V průběhu činností podněcujeme myšlení a fantazii dětí, podporujeme formulování a prezentování vlastních názorů, napomáháme hlubšímu porozumění tématu, zviditelňujeme žádoucí morální hodnoty. Vyváženost činnostního učení a verbálních metod zajišťuje integrované působení na rozvoj osobnosti dítěte.

Na semináři v Českých Budějovicích v lednu 2008 použila Eva Zoller symboliku, kterou si dovolíme toto malé seznámení s filozofováním s předškolními dětmi uzavřít. „Filozofie pro děti je jako pták. Jedno jeho křídlo je fantazie a druhé myšlení. A má-li létat, musí mít křídla obě.“

Literatura:

ZOLLER-MORF, E.: Philosophische Reise, Pro Juventute, Zurich, 1998

Rámcový program pro předškolní vzdělávání, VÚP, Praha, 2005

HRUBÍN, F.: Špalíček veršů a pohádek, Albatros, Praha, 2008

URBAN, I., POJAR, B., ŠTĚPÁNEK, M.: Pojd'te, pane, budeme si hrát, DVD KF, Praha, 2002

ČTVRTEK V., Pohádky z pařezové chaloupky Křemílka a Vochomůrky, Albatros, Praha, 2001

<http://www.dovednostimyslet.cz>

<http://www.p4c.cz>

Mgr. Eva Svobodová

Katedra pedagogiky a psychologie PF JČU v Českých Budějovicích

371 15 České Budějovice, Dukelská 9

e mail: esvobod@pf.jcu.cz

tel.: 387773232

PaedDr. Alena Váchová

Katedra pedagogiky a psychologie PF JČU v Českých Budějovicích

371 15 České Budějovice, Dukelská 9

e mail: alenv@pf.jcu.cz

tel.: 387773232